

Тема 2. Основи теорії права

Мета заняття: формування цілісного уявлення про право, його походження і соціальну сутність, значення, форми, функції, правовідносини, роль і призначення у суспільному житті, вміння аналізувати співвідношення різних нормативних регуляторів, оцінювати значення елементів структури системи права та законодавства, орієнтуватись з питань правового характеру.

Питання для обговорення:

1. Право в системі нормативного регулювання суспільних відносин. Поняття, ознаки, функції та зміст права.
2. Право і технічні норми, їх співвідношення. Право та мораль.
3. 3. Форми (джерела), норми права (поняття, ознаки, структура, класифікація). Система права та система законодавства.
4. Правовідносини: поняття, види, склад та зміст. Суб'єкти та об'єкти правовідносин, їх види. Юридичні факти.
5. Правомірна поведінка, правопорушення і юридична відповідальність. Причини правопорушень і шляхи їх усунення.
6. Правосвідомість та правова культура. Правовий нігілізм
7. . Законність, правопорядок та дисципліна.

Основні терміни і поняття

Соціальні норми, мораль, принципи права, функції права, система права, галузь права, норма права (гіпотеза, диспозиція, санкція), закон, підзаконний нормативно-правовий акт, правовий вплив, правове регулювання, джерело права, система права, система законодавства, нормативно-правовий акт, суб'єктивне право, об'єктивне право, правовідносини, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правомірна поведінка, правопорушення, склад правопорушення, злочин, проступок, вина, юридична відповідальність, правосвідомість, правова культура, суспільний порядок, правопорядок, законність, дисципліна.

Методичні вказівки

Розкриття першого питання можливе через з'ясування понять суспільство, людина як «суспільна істота», нормативне регулювання суспільних відносин (за допомогою соціальних норм) та ненормативне (наприклад, вплив на свідомість і поведінку людей мистецтва) та показати місце та роль норм права серед інших видів соціальних норм.

Таке складне та багатогранне соціальне явище як право слід характеризувати через різні підходи до право розуміння (у суб'єктивному

(характеризує визначені можливості суб'єкта) та об'єктивному (як система загальнообов'язкових правил поведінки) значеннях.

Важливою є функціональна характеристика права, адже саме у функціях (загальносоціальних і спеціально-юридичних — регулятивній та охоронній), як основних напрямках правового впливу на суспільство і людину, проявляється його сутність.

У другому питанні необхідно більше зосередитись на аналізі істотних ознак технічних норм, зміст яких обумовлений об'єктивними законами існування предметного, матеріального світу, що оточує людину. Слід виходити з того, що змістом технічних норм є правила найбільш оптимального поведіння людей з предметами природи, знаряддями праці та іншими технічними засобами. Далі слід вказати чинники, за яких технічні норми юридизуються і утворюються техніко-юридичні норми, показавши їх роль та значення у регулюванні суспільних відносин і навести приклади виходячи з напрямів фахової підготовки. Друга частина другого питання передбачає аналіз співвідношення права і моралі через їх єдність, відмінність та взаємодію, враховуючи походження, сфери дії, ступінь деталізації змісту, форми вираження, засоби забезпечення.

При відповіді на третє питання семінару слід перш за все визначитись, що ми розуміємо під поняттям «джерело права». Розкривши сутність правового звичаю, правового прецеденту, нормативно-правового договору, нормативно-правового акту, правової доктрини, слід з'ясувати, які з них офіційно визнані в Україні. Розкриваючи зміст частини питання щодо норм права, необхідно вказати, якими ознаками характеризуються норми права, зосередивши увагу на їх характеристиці та відзначити, чому норми права мають свій особливий статус, займають пріоритетне місце в ієрархії інших соціальних норм. Класифікація норм права досить широка, тому далі слід зосередитись на їх основних різновидах, зазначаючи класифікаційні критерії .

Аналіз останньої частини цього питання буде більш плідним після загального усвідомлення значення парних філософських категорій «форма» і «зміст» та подальшого їх розгляду крізь призму співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту, коли норма права розуміється як зміст статті, а стаття — як форма зовнішнього вираження норми.

Відповідаючи на четверте питання важливо показати, що правовідносини визначаються матеріальними умовами життя даного суспільства, поділяються на види за різними критеріями (галузевою приналежністю, предметом правового регулювання (конституційні, трудові, цивільні, сімейні, кримінальні та ін.), рівнем правового регулювання (матеріальні і процесуальні), кількісним складом суб'єктів (прості, складні та ін.)). Крім того, вони є складним явищем, що має свою внутрішню будову і

складається з таких елементів, як зміст, суб'єкти та об'єкти правовідносин і потребують окремої характеристики.

Щодо юридичних фактів (конкретні життєві обставини, з котрими норми права пов'язують всю динаміку правовідносин, їх виникнення, зміну або припинення), то тут необхідно дати класифікацію, вказавши її підстави.

При підготовці до п'ятого питання семінарського заняття необхідно відштовхнутись від поняття правова поведінка, різновидами якої є . правомірна і неправомірна та охарактеризувати їх. Щодо другої частини питання – правопорушення, треба, усвідомивши його соціально-політичні ознаки (суспільна небезпечність, протиправність, вина, караність), навести визначення цього поняття. Далі зосередити увагу на елементах, що утворюють склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона та їх характеристики.

Останній аспект п'ятого питання передбачає аналіз правопорушень, корені яких знаходяться як у природі суспільства, так і у природі самого індивіда, тому необхідно з'ясувати значення як соціально-економічних, сімейно-побутових, духовно-моральних факторів життя людини, так і психологічних, тобто визначити співвідношення соціального і біологічного в злочинній поведінці.

При відповіді на шосте питання слід розкрити поняття правосвідомості, показати, що її об'єктом відображення є не тільки писане право, але і «право в житті» (діяльність правоохоронних органів, правопорядок тощо), підкреслити, що у правосвідомості людей має місце думка не тільки про право дійсне, але й про право бажане, з'ясувати і охарактеризувати зміст структури правосвідомості: знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів, виділяючи, відповідно, її пізнавальну, оціночну і регулятивну функції. Необхідно з'ясувати критерії чіткого розмежування видів правосвідомості: індивідуальної, групової, суспільної, наукової, професійної.

Стосовно змісту другої частини шостого питання – правової культури, слід з'ясувати її ціннісний характер, пояснити, що правова культура – явище інтегративне (формує зв'язки між різними сферами правового та суспільного життя); системне (що виступає як об'єктивний результат взаємодії між своїми внутрішніми елементами); об'єктивно-суб'єктивне (існує лише як матеріальний результат розумової діяльності людини). При цьому потрібно продемонструвати особливе значення понять «вміння» і «навички» стосовно до питання ефективності реалізації норм права, а також поміркувати, яке відношення до проблеми правової культури особи має категорія «мінімум правових знань». Розкриття аспекту питання щодо правового нігілізму може бути здійснена через його сутність – недовіра до сили права й обов'язковості правових вимог і повинна пов'язуватись з аналізом реалій суспільного життя,

що призводять до формування такої недовіри, а також з аналізом негативних наслідків поширення правового нігілізму. Крім того необхідно показати, яку роль може відігравати держава у формуванні правового нігілізму громадян.

Сьоме питання слід розпочати з висвітлення поняття законності, змінюваності розуміння законності з переходом від однієї історичної епохи до іншої. Особливу увагу слід приділити проблемі співвідношення законності та доцільності. Чи завжди закон закріплює найбільш оптимальні шляхи досягнення правомірної мети? В яких випадках законність вступає в конфлікт з доцільністю? Чи припустимо віддавати перевагу доцільності за рахунок вимог закону? Які фактори впливають на вибір варіанту поведінки при зіткненні законності та доцільності? Після цього необхідно зосередити увагу на спеціально-юридичних гарантіях законності, а саме: хто є суб'єктами цих гарантій, в яких формах та якими засобами вони повинні підвищувати стан дотримання закону. Друга частина сьомого питання передбачає розкриття поняття правопорядку та з'ясування його співвідношення з громадським порядком та законністю. Змістом його є також проблема дисципліни, її поняття ознаки та види. Особливу увагу варто приділити трудовій та службовій дисципліні, схарактеризувати та визначити від чого залежить її стан.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Структура правовідносин».
3. Заповніть таблицю, «Порівняльна характеристика звичаєвих норм, що діяли у первісному суспільстві та норм права державно організованого суспільства».

Звичаєві норми, що діяли у первісному суспільстві	Норми права державно організованого суспільства

4. Порівняйте, давши коротку характеристику джерел права:

Джерело права	Характеристика джерела права
---------------	------------------------------

Правовий звичай	
Нормативно-правовий акт	
Міжнародно-правовий акт	
Правовий прецедент	
Нормативний договір	

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Правилom поведінки, яке склалося внаслідок фактичного його застосування протягом тривалого часу є:

- А) право;
- Б) звичай;
- В) мораль;
- Г) традиція;
- Д) правопорушення.

2. Яким загальним терміном позначаються поняття «правовий прецедент» і «нормативний договір»?

- А) акт тлумачення права;
- Б) джерело права;
- В) акт застосування права;
- Г) суб'єктивне право;
- Д) правова доктрина.

3. Який з наведених видів юридичної відповідальності за характером санкцій є найбільш суворим?

- А) дисциплінарна відповідальність;
- Б) адміністративна відповідальність;
- В) кримінальна відповідальність;
- Г) суспільна відповідальність;
- Д) цивільно-правова відповідальність.

4. Першим сформувався наступний вид соціальних норм:

- А) норми права
- Б) звичаєві норми;
- В) релігійні норми;
- Г) прецеденти;
- Д) норми моралі;.

5. Вкажіть ознаки притаманні нормативним регуляторам первісного суспільства?

- А) перевага заборон. Нероздільність прав та обов'язків;
- Б) відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм;
- В) відсутність писаного законодавства;
- Г) відсутність органів публічної влади;
- Д) усі перераховані.

6. Якому поняттю відповідає наступна дефініція: «Загальне правило поведінки людей, яке являє собою взірєць, еталон, масштаб, котрим вони повинні керуватися»?

- А) норма;
- Б) індивідуальний припис;
- В) наказ;
- Г) правовий прецедент;
- Д) стандарт.

7. До якого поняття слід віднести визначення: «Суспільні відносини, учасники яких є носіями прав і обов'язків, що встановлені нормами права»?

- А) громадський порядок;
- Б) правовідносини;
- В) механізм правового регулювання;
- Г) правопорядок;
- Д) правопорушення.

8. Якому поняттю відповідає наведена дефініція: «Прийняте судом рішення в конкретній справі, якому надається формальна обов'язковість при вирішенні усіх наступних аналогічних справ»?

- А.) нормативний акт;
- Б) промульгація;
- В) правовий прецедент;
- Г) нормативний договір;
- Д) акт тлумачення права.

9. З перелічених ознак праву властиві:

- А) забезпеченість державним примусом;
- Б) інституційність;
- В) загальнообов'язкова нормативність;
- Г) формальна визначеність;

Д) усі перераховані.

10. Порухнення якої норми тягне за собою обов'язкове настання юридичних наслідків?

- А) моральної норми;
- Б) норми права;
- В) звичаєвої;
- Г) технічної норми;
- Д) релігійної норми.

? Контрольні питання:

1. Як співвідносяться між собою право, економіка та політика?
2. Як співвідносяться правові та технічні норми?
3. Чим відрізняються нормативні регулятори від ненормативних?
4. Що таке форма (джерело) права?
5. Які види підзаконних нормативно-правових актів ви знаєте?
6. Які основні ознаки норми права?
7. Як співвідносяться між собою система права і система законодавства?
8. Які елементи входять до складу правовідносин?
9. Що таке застосування правових норм?
10. Що розуміється під правомірною поведінкою?
11. Які основні ознаки притаманні правопорушенню?
12. Чим відрізняються злочини від проступків?
13. Що таке юридична відповідальність?
14. Які функції виконує правова свідомість?
15. Що розуміється під законністю?
16. Що таке громадянський порядок, як він співвідноситься із правопорядком?
17. Що таке дисципліна?